

SZÉLES KLÁRA

VAJDA JÁNOS ÉS PÓSA LAJOS

Egy líratörténeti epizód

Mi köze lehet egymáshoz e két, életkorban, poétikában, esztétikai minőségben, személyiségként olyannyira eltérő lírikusnak? „Irodalmi” találkozásuk egyszeri, alkalmi csupán. Mégis, a fennmaradt írásos nyomok érdekesek: éppen alapvető különbözőségük jellegzetes — Pósa Lajos személyén, poézisén túlmutató —, típusos kivetítései.

1886. július 18-án, a *Szegedi Napló*ban megjelenik Pósa Lajos *Vajda János*hoz című hódoló verse.¹ Mintegy aláhúzza, versbe foglalja itt (a Tárca-rovatban), azt, amit e lapszám vezércikkében tesz szavá: a nagy költő méltatlan mellőzöttségét. A huszonhatéves újságíró tisztelgése ez a „nagy öreg” (akkor hatvankilenc éves) mester előtt. Ez az az időszak, amikor Vajda János a saját költségén megjelentetett *Vészhangok* című verseskötetének erkölcsi, anyagi bukása óta (1860), hatalmas — tizenkét esztendő — szünet után, újra, különböző módokon és különböző műfajokban próbálkozik közönsége megnyerésével. Összesen tizenkét kötete, kiadványa jelenik meg, de mindannyiszor újabb kudarcral, érdektelenséggel találkozik.² Barátai készülődnek arra, hogy társasággá verbuválódva maguk adják ki a költő műveit.³ A *Szegedi Napló* szerkesztői hozzájárulnak a kedvező hangulatkeltéshez, összekapcsolva ezt saját előfizetési kampányukkal.⁴

Ilyen körülmények között jelenik meg Pósa Lajos verse. Vajda János egy hét múlva, levélben köszöni meg.⁵

¹ Vö. Vajda János *Összes Művei* kritikai kiadás. 10. (Levelezés). Sajtó alá rend. és jegyz. Boros Dezső. Akadémiai, Bp. 197?— 371.

² 1872. Kisebb költemények. A Kisfaludy Társaság kiadása; 1876. Újabb költemények (saját költségén), ugyanebben az évben Magyar bors című anekdotagyűjteményt szerkeszt; 1877. Találkozások, Budapesti életkép versekben (saját költségén). 1878. Hitágazatok. Quintus álnéven politikai röpirat; 1881. Összes költeményei két kötetben, a Nemzeti Könyvtár sorozatban jelennek meg, Abafi-Aigner Lajos a kiadó. Ebben az évben elbeszéléseit is publikálja kötetben, Homonnai Béla álnéven, valamint Magyar birodalmi politika című röpiratát P-i Z-th A-1 szignóval, Aigner segítségével hozza nyilvánosságra. 1882. Szerelem szótára és kalauza című kötetének megjelenése. 1884. Dal és beszély címen Ábel és Aranka elbeszélő költeményét és újabb verseit a Franklin Kiadó vállalja. 1886. Törzsök Jankó vagy a három erős ember című verses meséje, majd A jó egészség és a hosszú élet titka címmel versbeszedett egészségügyi tanácsai a Jó Könyvek sorozatban válnak olvashatókká. Mindet gyér visszhang, vagy közöny fogadja.

³ 1887-ben Újabb munkái két kötetben, így jelennek meg egy barátiból alakult társaság jóvoltából, Vajda 70. születésnapjára.

⁴ Vö. 1. sz. jegyzet 371.

⁵ A levelet először Scheiber Sándor közölte: Két Vajda János levél. ItK, 1964. 678—689.

Budapest, 1886. július 25.

Igen tisztelt Uram! Kedves jó Kolléga!

Egy rövidebb kirándulásról hazatérve, múlt vasárnap épen itthon, szokott reggeliző helyemen ért a meglepetés, melyben Ön részesített. Nem siettem írni Önnek, mert bizonyos voltam abban, hogy Ön úgy is jól tudja, mennyire képes vagyok fölfogni e kitüntetés egész értékét. De azt mégis meg akarom jegyezni, hogy az elismerésnek minden eddigi megnyilvánulásai között ez volt reám nézve a legnagyobb, legkellemesebb hatású. A mily igaz, hogy „borban az igazság”, olyan való, vagy még inkább az, hogy a szép költeményben is igazságnak kell rejleni, mert különben nem lehetne szép. (...) a valódi költők az igazság csalhatatlan pápai. A dal olyan, mint az imádság: vagy egyáltalán nem imádkozik az ember, vagy ha igen, hát szíve szerint beszél. És aztán, miért is beszélt volna ön nekem egyebet? Forrása a tiszta lelkesedése lehete csupán, a számításnak, személyes elfogultságnak egy makulányi része nélkül! Hát nincs-e bőséges okom büszke lenni az Ön költeményére? Örömet a meglepetés is fokozta, hogy Ön — épen Ön tette ezt!!

Talán az őszön elrándulok megint Szabadkára s ha időm engedi, régi vágyamhoz képest megnézem Szegedet, hogy gyönyörködjem modernsége részleteiben, mert remélem, hogy kor- és divatszerűsödik. És akkor remélem találkozunk, és megölelhetem, mint igazi költőttestvért és szoríthatom becsületes jobbját.

Pályatársi szeretettel

Tisztelő hű barátja:

Vajda János

Ez a levél több objektív és szubjektív tényről tanúskodik. Kiderül belőle, hogy Vajda készült Szegedre, meg akarja nézni a nagy árvíz után újjáépült várost. Útbajtené, miközben Szabadkára megy, pontosabban a palicsi tóhoz (ő „Pality”-ként említi) szokásos őszi vadász-kirándulásra. Felfigyelhetünk arra is, hogy a közel hetvenéves költő milyen fontosnak tartja — itt az újjáépítés kapcsán — a „kor- és divatszerűsödést”, a „modernséget”. Emlékeztethet ez a kitétele a „Budapesti életkép versekben” — alcímű *Találkozások*-ra, amely költői változatban, verses regény formájában ad hírt erről a korszerűség, modernség iránti vonzalmáról, — még 1877-ben. A hódolat fogadásának módja: jellegzetes Vajda-attitűd. Az akkor oly sokszoros csalódást, kevély költői önérzete új és új megszegyenülését átélő művész, immár végletes megbántottsága remeteségébe visszavonulva, kisszámú híveinek hűségnyilatkozatait, ügyében való fáradozását zavarba ejtőnek, mintegy lekötözönek érzi. Sértett, ám fokozott büszkeségében ezt úgy hidalja át, hogy nagyúri bőkezűséggel, jókora túlzással válaszol pártfogói gesztusaira. „...El vagyok telve csodálattal és hálával Önöknek irányomban tanúsított nagylelkűségéért... Föl lesznek írva, mint az irodalompartólás Napoleonjai” —írja a művei kiadását szorgalmazóknak.⁶

⁶ VJÖM Kritikai kiadás 10. és 2. kötete.

Pósa Lajos esetében kisebb a lekötelezettség-érzet. Valódi az öröme: az ifjú költőből érdekel nélküli lelkesedés szól. Viszonzásul nem fukarkodik a pályatárs nagybecsülésének bókolóan túlzó szavaival: Pósa Lajos verse számára „kitüntetés”, minden elismerés között „a legnagyobb, legkellemesebb hatású”; örömét a meglepetés is fokozza, hogy „Őn — éppen Őn tette ezt!” Kettejük költői világának, a Pósa-vers és a Vajda-líra alapvető távolságát pedig egy — Vajdára ritkán jellemző — tapintatos, s szinte „diplomatikus” fordulattal hidalja át. Kettejük ars poeticájának, szemléletének egyik alapvető különbségéről van szó. Pósa — Vajdához írott versében —, nagyvonalúan, s talán a szelídítés szándékával? a maga módján, leegyszerűsítve summázza a Vajda-líra gondolatiságának lényegét: „Költészeted kezembe adja / A hit erős, szent kötelét.” A kijelentés természetesen fakad a Pósa-poézis gyermeki, s kegyes, felszínes közhelyekben megnyilvánuló gondviselés-hitéből, ámde kevésbé van köze Vajda megvallott kételyeinek mély gyötrődéseihez. Válaszlevélben az idős költő kibékítő, közös találkozópontra keres, egyetértés lehetőségét saját külön igaza megtagadása nélkül. Megleli a szép költemény igazságáról szólva — óvatos általánosságban —, majd a kényes vallási, hitbéli vonatkozást mesterien megkerüli a fordulattal: „...vagy nem imádkozik az ember, vagy ... igen”: fenntartja a lelkiismereti szabadságot, a maga módján, a maga korában rebellis, külön utat járva. A „dal” és „ima” azonosítása pedig „A dal olyan, mint az imádság”, sajátos tétele ennek a Vajda-féle pogányosan keresztény hitvallásnak. Egyenes folytatása, megerősítése ez annak, amit jóval korábban, egyéni, magasszintű mű formájában fejezett ki, *A jáborfa regéjében*. Ott a „dal” úgy tölti be „ima”-szerepét, hogy mintegy orfeuszi varázslatként, ráolvasásként tesz csodát. S akihez szól, a babonás szépségű hölgy is a „Dalima” nevet viseli. Egybehangzóan az „Imába dalba foglalt” Gina-szerelemmel (*Harminc év után*). De nézzük meg közelebbről magát a hódoló Pósa-verset!

Vajda Jánoshoz

Napos mezőn elandalogva,
 Hol gerle bug, rózsa virul,
 Hol mézsovár méhek csapatja
 Zümmög a völgy virágirul:
 Lángszivedet érzem dobogni
 Örök mohó szerelmi vággyal,
 Verésiből fakad talán a
 Párját hívó édes madárdal!

A harsogó vihart ha hallom,
 Mely rázza fenn a bérctetőt:
 Lelkembe csap lantos zenéje
 Fuvallva rá az őserőt,
 Elámult lelkemen keresztül
 Villámlás közt tisztítva nyargal —
 A porba sujt kobzod haragja
 S főlemelsz egy szárnyas szavaddal.

Tűnő idők egy-egy csodáját,
 Ha látom a nagy üstököst
 S elgondolom, hogy fut magában
 A csillagok világa közt:
 Téged látlak költészetünknek
 Te társtalan nagy csillaga!
 Nyilként haladsz a büszke pályán,
 Keringeni nem tudsz soha!

Ha fölrepülök a magasba
 Kutatni a lét titkait:
 Ez a roppant nagy végtelenség
 Kétségbeejt, szédít, vakít,
 Szakadoz a mennybolt körültem,
 Világok hullnak szerteszt —
 Költészeted kezembe adja
 A hit erős, szent kötelét.

S ha bolygok az erdő homályán,
 Hol az alvó szellő pihen,
 S a bujdosó vad megsebezve
 Elrejtezik bus mélyiben:
 Könnyhullatások közt gondolok rád,
 Te nagy dalnok, vérző sziveddel!
 Míg haldokolsz árván magányban:
 Az örök hir játszik neveddel.

Gondos számbavétele ez a lassan leáldozás felé tartó, lassan távlatában kirajzolódó Vajda-költészetnek. A megjelenítés, a versbefoglalás módja pedig mintegy szembeesíti az olyannyira eltérő két költőt — két világot.

Az öt szakasz: öt költői helyzet, mind egy-egy karakterisztikus motívum-sora Vajda lírai univerzumának. A „mohó szerelmi vágy”, a „harsogó vihar”, a magányos üstökös, kétségbeejtő végtelenség, homályos erdőn bolyongás képei, valóban a Vajda-poézis kontúrjait érzékeltetik hűen, ahogyan azok a fogékony költőtárs lelkében tükröződnek. Ugyanakkor e fogékonyság korlátait, a tükröződés körvonalainak elmosódottságát is követeltetővé teszik.

A nagy költő előtt tisztelegve helyenként saját szavaival, mintegy belső idézőként jeleníti meg Pósa Lajos a jellegzetes Vajda-képeket. A Vajda-kifejezéseket saját áhítatos lelkiállapotai foglalatában interpretálja, s így, akaratlan hatástalanítja őket. A „mézsovár méhek” Vajda érzéki varázslataiból kerültek ide — akár az előző évben megjelent *Kisértekekből*. („...mint a méz a méheszárnyon, / Már csak az ingó játszi árnyon / Szállongó illatár beszél / Az isteni gyönyörrel, melybe’ / Erdő-mező alél pihegve;” / . Csakhogy az „isteni gyönyör”-rel, egyetemes érzékiséggel átítatott vajdai táj itt jólismert, illedelmes idillé törpül: gerlebugással, rózsaviritással, zümmögéssel társítva. S ahol a merész Vajda-túlzások nyomába szegődne, ott oly módon él a költői szabadsággal, hogy vakmerő hasonlat helyett szónokias, avult, sikerületlen nagyotmondás kerekedik csupán. („Lángszivedet érzem dobogni / ... / Verésiből fakad talán a / ... madárdal!”) Hasonlóan jár akkor, amikor a „harsogó vihar”, tisztító „villámlás” haragvó, prófétikus költőjét idézi. Vajda eredeti közegében — többek között — így találkozunk a képekkel: „Olyan vagyok, mint olly idő / Mely a vihart előzi meg; / Csendes, sötét, kétségbeejtő, / Tüzet hányandó bérc vagyok, / Még ajakam csöndes, de rajt / Mindent megégető harag / Dühös tajtéka sus-torog.”⁷ Pósa versében a vihar „harsogó” jelzője, s az, hogy „rázza fenn a bérctetőt”, a kép erőteljességének felfokozása helyett erejét veszti. S ez csak folytatódik az „őserőt fuvalló”, lelkébe csapó „lantzene”, s a porbasujtó „kobzod haragja” összetételek, hitel-telenné vált, elkoptatott szavak, szókapcsolatok, „szárnyas szavak” emlegetésével.

A hódoló költemény középpontjába állítja az üstökös-metaforát. Itt szinte szó szerint *Az üstökös* kitételeit építi saját strófájába. S a következő két versszakban is erre törekszik. A végtelenség, világok széthullásának katalizma-élménye éppúgy, mint a sebzett vadat mélyében rejtő erdő borongása Vajda-versek képeit, szavait idézi. Amit Pósa hozzátesz, az a (már említett) „hit erős, szent kötele”, illetve a verset lezáró érzelmes

⁷ Kőhő barátomhoz.

sorok tropusai: a „könnyhullatás közt” rá gondolás; s a „nagy dalnok” víziója, amint „vérző” szívvel, „árván magányban” haldokol. Ezek, a tisztelgő óda szerzőjének saját forrásaiból merített részek nemcsak kora igénytelen, sekélyes költészetének sablonjai, szóvirággá üresedett kifejezések; hanem pszichikai indíttatásaikban is századeleji, múlt (18.) századi érzékenység-eszményre utalnak: a szentimentalizmus, majd biedermeier könny- és vérző szív-kultuszára.

Az önmagában nem különösen figyelemreméltó Pósa-vers érdekes dokumentuma a két — olyannyira más úton járó költő — irodalmi „találkozásának”. Ugyanakkor e „találkozás” emberi, és különböző értelemben vett költői szempontú viszonylagosságának. Az ifjú újságíró-verselő kétségtelen hódolatát akarva-akaratlanul éppen annak a szemléletnek a jegyében, s megfelelő stílus-eszközei segítségével fejezi ki, amelyet a dicsőített mester meghaladott.⁸ Nemcsak két költő, hanem két, alapvetően eltérő művészi világ: két felfogás, két stílus az, amely a találkozás látszata mögött összeütközik. S immár az utókor szemével nézve, e „generációs” ütközésben a huszonhatéves bizonyul avultnak és az „öreg” Vajda — az úttörő fiatalnak.

⁸ A Vajda-költészet egészére gondolunk, főként remekeire. Helyenként — s nemcsak zsengéinél, hanem más, gyengébben sikerült verseiben is — maga is akarva-akaratlan, vissza-visszatér az elhagyott, avult kifejezőmódhoz, kora divatos, sekélyes közhelyeihez gondolatban, stílusban. Vö. Gyermekkorom tájéka, A meyerlingi halott, Idyll stb.

KLÁRA SZÉLES

JÁNOS VAJDA UND LAJOS PÓSA
Eine lyrikhistorische Episode

Die Dichtkunst und Person von János Vajda und Lajos Pósa können aus mehreren Sichten für ganz verschieden gehalten werden. Das diesmal dargestellt Gedicht von Lajos Pósa, ein Lobgedicht an Vajda, ist also eine zufällige Episode. Aber eben in diesem Sinne ist es geeignet, als literatur- und stilgeschichtliches Dokument ausgewertet zu werden.